

Piotr Labenz

Definicje istnienia

Filozofia Nauki 9/1, 77-88

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Piotr Labenz

Definicje istnienia

1. Ponieważ ontologia ma być nauką badającą to, co istnieje, to każde przedsięwzięcie ontologiczne musi być poprzedzone uzgodnieniem, co się ma rozumieć przez „istnienie”. To zaś najlepiej uczynić podając definicję istnienia. Wobec tego, spróbujemy poniżej zbadać definicje istnienia, jakie występują i mogą występować w różnych ontologiach. W tym celu wprowadzimy pewną systematykę możliwych definicji i rozpatrzemy przy jej pomocy definicje istnienia podawane przez różnych autorów.

Definicje istnienia, które będziemy rozważać, mają postać: „ α istnieje» $\stackrel{\text{def}}{=} \langle \varphi \rangle$ ”, gdzie „ φ ” jest zdaniem (możliwe wprowadzić jest również określenie istnienia jako niezdefiniowanego terminu pierwotnego (jak w 3.2.), ale takie określenie w kontekście ontologii, w której jest użyte, można traktować jako definicję uwikłaną). Zatem zbadamy dokładnie tyle: co się rozumie przez wyrażenie postaci „ x istnieje”.

2. Charakterystyki możliwych definicji istnienia. Rozważymy trzy takie charakterystyki dowolnej definicji istnienia **X**, a ich kombinacje wskażą pewną systematykę **X**-ów.

2.1. Przyjmuje się jeden lub wiele **sensów** istnienia (S, \bar{S}).¹ W tym drugim wypadku można powiedzieć, że coś istnieje w sensie s_1 , i nierównoznacznie, że istnieje w sensie s_2 .

2.2. Definicja jest ontologicznie neutralna lub wyklucza istnienie pewnych przedmiotów (D, \bar{D}). To drugie zachodzi, gdy zmienna (lub stała) oznaczająca przedmiot, którego istnienie się definiuje, ma **zakres** ograniczony (tj. można mówić o istnieniu tylko przedmiotów należących do pewnego zakresu zmienności), bądź gdy zakres jest wprawdzie nieograniczony, ale w definiensie zmiennej tej przypisuje się jakiś predykat, który może przysługiwać tylko pewnym przedmiotom (tj. taki, że można pomyś-

¹ Są to zbiory **X**-ów podpadających pod dane charakterystyki.

leć przedmiot, któremu by on nie mógł przysługiwać — np. ciężar, który nie może przysługiwać np. aniołowi).

2.3. Istnienie określa się jako **własność** lub nie (P, \bar{P}). W tym pierwszym wypadku powiedzenie, że coś istnieje oznacza przypisanie owemu czemuś pewnej cechy, której mogłoby nie mieć (i wtedy by nie istniało). Wówczas „istnienie” jest predykatem, i zdanie postaci „ x istnieje” interpretuje się jako np. „ $E(x)$ ”.

2.4. Powyższe trzy charakterystyki są logicznie niezależne,² co daje osiem kombinacji:³

$$\begin{aligned} X_1 &\in (D \cap P \cap S) \\ X_2 &\in (D \cap P \cap \bar{S}) \\ X_3 &\in (D \cap \bar{P} \cap S) \\ X_4 &\in (D \cap \bar{P} \cap \bar{S}) \\ X_5 &\in (\bar{D} \cap P \cap S) \\ X_6 &\in (\bar{D} \cap P \cap \bar{S}) \\ X_7 &\in (\bar{D} \cap \bar{P} \cap S) \\ X_8 &\in (\bar{D} \cap \bar{P} \cap \bar{S}) \end{aligned}$$

3. Istniejące definicje istnienia. Rozważymy teraz różne definicje istnienia, zwracając uwagę na powyższe charakterystyki. Z góry zauważmy, że, po pierwsze, poniższy wybór nie jest oczywiście kompletny, niemniej jednak powinien być do naszych celów wystarczający, albowiem pozwoli on w świetle powyższej systematyki (2.4.) wyodrębnić możliwe typy definicji istnienia. Rozważymy dziewięć stanowisk, w kolejności alfabetycznej.

3.1. Ajdukiewicz na podstawie systemu ontologii Leśniewskiego.⁴ Pojęciem pierwotnym jest tu relacja *bycia* („ ε ”, „jest”) wprowadzana następującym aksjomatem⁵:

$$\varepsilon(a, b) \Leftrightarrow \wedge x (\varepsilon(x, a) \Rightarrow \varepsilon(x, b)) \wedge \forall x \varepsilon(x, a) \wedge \wedge x, y (\varepsilon(x, a) \wedge \varepsilon(y, a) \Rightarrow \varepsilon(x, y))$$

(Słownie: a jest b , gdy: (i) jeśli coś jest a , to jest też b , i: (ii) pewne coś jest a , i: (iii) jeśli jedno coś jest a i coś innego jest a , to oba «cosie» są tym samym.) W aksjomacie

² Z definicji. Nie zachodzi $\bar{S} \subset P$, albowiem da się pomyśleć sytuację $\bar{P} \cap \bar{S}$ (np. gdyby były w języku danej ontologii dwa rodzaje kwantyfikatora szczegółowego o odmiennej interpretacji) — zob. 4.2.

³ Reguła kolizyjna: jeśli dana definicja dopuszcza kilka sensów istnienia i mają one różne charakterystyki, to definicję będziemy rozpatrywać według charakterystyki sensu podstawowego, wyróżnionego — istnienia «rzeczywistego».

⁴ K. Ajdukiewicz, „W sprawie pojęcia istnienia” (1951), [w:] K. Ajdukiewicz, *Język i poznanie*, t. II, PWN, Warszawa 1965, s. 143—154.

⁵ Pierwotnie w: S. Leśniewski, „O podstawach ontologii: Über die Grundlagen der Ontologie.”, *Sprawozdania z Posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego XXIII*. 1930. Wydział III, s. 115.

tym znajduje się definicja: a istnieje ($ex a$), kiedy dla pewnego x , x jest a (pewne coś jest a), czyli:

$$\forall x \varepsilon(x,a) \Leftrightarrow ex a$$

Definiens znajduje się tu po lewej, ponieważ tak zwykł pisać Leśniewski. Możemy więc napisać:

$$a \text{ istnieje} \Leftrightarrow \forall x \varepsilon(x,a)$$

Literę a interpretujemy tu jako stałą nazwową. Ma ona nieograniczony zakres, „sama ontologia nie prowadzi do żadnych tez egzystencjalnych”⁶ — jest ontologicznie neutralna. Sens „istnienia” jest jeden i nie jest ono predykatem.

Ponieważ zakres a jest nieograniczony, definicja wymaga pewnej wcześniejszej nieanalitycznej wiedzy, dzięki której będzie się rozstrzygać, co spełnia definiendum. (Dlatego zresztą błędem obarczona jest Ajdukiewiczowska krytyka idealizmu, która zakłada, iż prawdziwość zdania np. „Drzewa istnieją” stwierdzana jest podług kryteriów językowych,⁷ a nie że przyjmuje się ją wraz z określeniem owej nieanalitycznej wiedzy — i stąd ma płynąć niespójność stanowiska idealistycznego. Wnioski są tu ukryte w założeniu, *scil.* kryteria wyznaczane przez wiedzę uznawaną przez realistę, a przez idealistę nie, są przeniesione do języka uznawanego przez obu.)

Ajdukiewicz—Leśniewskiego definicję istnienia oznaczmy jako **L**: $L \in (D \cap \bar{P} \cap S)$.

3.2. Augustynek w ramach ontologii ewentyzmu punktowego⁸ przyjmuje „istnienie” jako termin pierwotny, niedefiniowalny.⁹ Nie uważa on istnienia za własność i przyjmuje jeden sens terminu „istnienie”.¹⁰ Bez dalszej dyskusji może więc mówić po prostu o istnieniu przedmiotów. Nie jest jednak jasne, czy takie określenie istnienia ogranicza zakres zmiennej oznaczającej przedmiot, którego istnienie się definiuje. Jednakże na gruncie ewentyzmu punktowego mówi się jako o istniejących jedynie o tzw. zdarzeniach czasoprzestrzennie punktowych. Wyklucza się istnienie innych przedmiotów (np. aniołów), a zatem definicja nie jest ontologicznie neutralna.

Augustynka pojęcie istnienia oznaczmy jako **A**: $A \in (\bar{D} \cap \bar{P} \cap S)$.

⁶ *Ibid.*, s. 146 (pkt 4.)

⁷ *Ibid.*, s.154, np.: „Zdanie metajęzykowe [„Drzewa istnieją rzeczywiście”] spełnia kryteria, tzn. uznania tego zdania domagają się faktycznie reguły języka”.

⁸ Zob. np. Z. Augustynek i J.J. Jadacki, *Possible Ontologies*, Rodopi, Amsterdam—Atlanta 1993.

⁹ [I take] „existence” for a primitive term which is not defined”, *ibid.*, s. 12—13.

¹⁰ *Cf.* Z. Augustynek, „Trzy realizmy”, *Studia Epistemologiczne* 1990, s. 43—65., zwł. s. 51—52.

3.3. Bunge w swoim systemie wyłożonym w *Treatise on Basic Philosophy*¹¹ wprowadza pojęcie predykatu istnienia względnego (kontekstualnego), które określa następująco. Dla zbioru przedmiotów $A \subset X$, gdzie X jest zbiorem wszystkich przedmiotów, i funkcji $\chi_A: X \rightarrow \{0,1\}$ takiej, że $\chi_A(x)=1$ ztw $x \in A$ i $\chi_A(x)=0$ ztw $x \notin A$, definicja brzmi:

$$x \text{ istnieje w } A \stackrel{\text{def}}{=} \chi_A(x)=1$$

Stąd zdefiniowany jest predykat istnienia względnego (x -a w A) E_A , będący funkcją ze zbioru przedmiotów A w zbiór Z zdań zawierających 'x'-a (tj. orzekających jego istnienie): $E_A: A \rightarrow Z$ — taką, że $E_A(x)$ jest prawdziwe ztw $\chi_A(x)=1$.¹²

Innymi słowy, x istnieje w zbiorze przedmiotów A (czyli przysługuje mu własność $E_A(x)$), gdy należy on do tego zbioru. Możliwe jest nieskończenie wiele takich różnych zbiorów przedmiotów (podzbiorów zbioru X), a dla każdego istnienie określa się jako odmienny predykat. Stąd jest nieskończenie wiele różnych definicji istnienia, czyli nieskończenie wiele sensów „istnienia”. Nie ma więc już potrzeby referować tego, że Bunge wyróżnia ponadto trzy szczególne sensory istnienia.¹³ Zauważmy jeszcze tylko, że zakres zmienności nie jest tu ograniczony, bo A może być dowolnym zbiorem, i definicja jest ontologicznie neutralna.

Bungego definicję istnienia oznaczmy jako **B**: $B \in (D \cap P \cap \bar{S})$.

3.4. Chwistek w swoich badaniach nad pojęciem rzeczywistości rozważa definicję istnienia w realizmie i fenomenalizmie.¹⁴ Są one wyrażone przez układy aksjomatów tych «systematów rzeczywistości», tj. ontologii. Używa się następujących „funkcji propozycjonalnych”: $W(x)$ — „ x jest widzialne”, $B(x)$ — „ x jest dane bezpośrednio” i $I(x)$ — „ x istnieje w rzeczywistości”.

Dla realizmu aksjomatyka brzmi:¹⁵

$$\begin{aligned} \wedge x, a \ [[W(x) \Rightarrow I(x)] \wedge [B(x) \Rightarrow I(x)] \wedge [B(a) \wedge (\neg I(x) \Rightarrow \neg B(a)) \Rightarrow I(x)]] \wedge \\ [\neg \wedge x (I(x) \Rightarrow W(x) \vee B(x))] \end{aligned}$$

Dla fenomenalizmu zaś:

¹¹ M. Bunge, *Treatise on Basic Philosophy*, Reidel, Dordrecht 1977, vol. 3 „Ontology I: The Furniture of the World”, zwł. Sec. 4.3.: Existence Concepts, s. 155 nn.

¹² *Ibidem*.

¹³ W szczególności istnienie rzeczywiste, pojęciowe i wirtualne (Bunge, *op. cit.*, s. 157—160, (zwł. Def. 3.29., Sec. 4.4.)

¹⁴ L. Chwistek, „Pojęcie rzeczywistości”, [w:] „Trzy odczyty o pojęciu istnienia”, [w:] *Pisma logiczne i filozoficzne*, t. I., PWN, Warszawa 1961, zwł. §8. Aksjomatyka pojęcia rzeczywistości, s. 24—26. Pisze jednak: „Zaznaczyć muszę, że próby tej nie uważam za ostateczne załatwienie sprawy i podaję ją tylko jako ilustrację metodologiczną” (*ibid.*, s. 24).

¹⁵ Wydaje się, że ściśle rzecz biorąc, zmienne wolne powinny w obu aksjomatykach być związane dużymi kwantyfikatorami, których w tekście Chwistka brak.

$$\wedge x, a \ [[W(x) \Rightarrow I(x)] \wedge [B(x) \Rightarrow I(x)] \wedge [B(a) \wedge (\neg I(x) \Rightarrow \neg B(a)) \Rightarrow I(x)] \wedge [I(x) \Rightarrow W(x) \vee B(x)]]$$

W obu wypadkach istnienie jest zdefiniowane jako pewna własność (choć przysługująca wszystkiemu, co istnieje). Sens „istnienia” jest jeden (jako że, oczywiście, definicje realistyczna i fenomenalistyczna nie mogą być przyjmowane jednocześnie; są rozłączne). Zakres zmienności nie jest ograniczony. Definicja realistyczna jest ontologicznie neutralna; natomiast definicja fenomenalistyczna, na mocy ostatniego członu aksjomatyki, wyklucza pewne przedmioty (np. fale elektromagnetyczne), bo głosi, że cokolwiek istnieje, jest widzialne lub bezpośrednio dane.

Chwistka realistyczną definicję istnienia oznaczmy jako C_R : $C_R \in (D \cap P \cap S)$. Jego definicję fenomenalistyczną oznaczmy jako C_F : $C_F \in (\bar{D} \cap P \cap S)$.

3.5. Frege podał swoją definicję w *Die Grundlagen der Arithmetik*, a jej udoskonalony wykład znajdujemy u C.J.F. Williamsa.¹⁶ Otóż „stwierdzenie [o czymś] istnienia nie jest niczym innym, jak zaprzeczeniem liczby zero”.¹⁷ Istnienie jest własnością, podobną do własności posiadania liczności n , w szczególności właśnie negacją liczebności „zero”: powiedzieć, że x istnieje, to powiedzieć, że x ma licznosc różną od zera („Istnieje x ” to tyle, co „Istnieje jeden albo więcej x -ów”, czyli „Ilość x -ów jest różna od zera”). Jest to jednak „własność drugiego rzędu”:

$$E(\psi(x)) \Leftrightarrow \neg 0(\psi(x))$$

gdzie ' $\psi(x)$ ' oznacza pojęcie x -a, co interpretuje się teoriomnogościowo jako „zbiór x -ów”, albowiem to na zbiorach jest najlepiej określona licznosc.

Predykat¹⁸ „licznosci” odnosi się do zbiorów, a nie — indywiduów. Podejście to można uzasadnić na następującym przykładzie. Zdania „Posłów jest czterystu sześćdziesięciu” i „Posłowie są demokratycznie wybrani” wydają się mieć podobną budowę: $460(p)$ i $DW(p)$. W razie rozwiązania Sejmu mielibyśmy jednak do czynienia z «brodą Platona»: ' $0(p)$ ' — orzekamy własność nieistniejącego przedmiotu (p), co, jak wiadomo, jest paradoksotwórcze.¹⁹ Unikamy tego interpretując licznosc jako własność zbioru posłów: $460(\psi(p))$.²⁰

Wówczas ' $0(\psi(p))$ ', stwierdzając, że „zbiór posłów ma zero elementów”, czyli „jest pusty”, na mocy definicji istnienia stwierdza też, że „posłowie nie istnieją”. Zauważmy, że w takim razie w napisie ' $0(\psi(p))$ ' predykat 0 odnosi się do ψ , czyli

¹⁶ C. J. F. Williams, *What is Existence?*, Clarendon, Oxford 1981, zwł. Ch.III: Frege's Doctrine of Existence.

¹⁷ G. Frege, *The Foundations of Arithmetic*, Oxford University Press, Oxford 1950, §53.

¹⁸ Ścisłej, *predicable*. Williams odróżnia „predykat” (*predicate*) od „tego, co może pełnić rolę predykatu” (*predicable*; Williams, *op. cit.*, s. 24.); jednakże dla naszych rozważań rozróżnienie to nie jest istotne i będziemy oddawać „*predicable*” przez „predykat”.

¹⁹ Por. np. M. Przełęcki, „Nie ma tego, co nie istnieje”, *Studia Filozoficzne*, 9 (178)/1980.

²⁰ Za: Frege, *op. cit.*, §46.

zbioru postów, a w 'E($\psi(p)$)' do p , czyli samych postów. Wobec tego powinno się jednak pisać 'E(x)' i:

$$E(x) \Leftrightarrow \neg 0(\psi(x))$$

a to, że istnienie jest własnością «drugiego rzędu» rozumieć tylko w tym sensie, że jest przez taką własność definiowane. W przeciwnym bowiem razie popadamy w szereg trudności. Po pierwsze, jeśli pisać 'E($\psi(x)$)' i odnosić E do ψ , to nie można mówić o istnieniu zbioru pustego — z definicji 'E($\psi(x)$) \Leftrightarrow $\neg 0(\psi(x))$ '. Tak samo, jeśli pod x podstawimy „pegaz”, to otrzymamy, że nie istnieje pojęcie (zbiór) pegazów, bo nie ma ani jednego pegaza, co jest nieintuicyjne, bo mamy jednak pojęcie pegaza. Wobec tego, powyżej przyjęte przeformułowanie definicji Fregego—Williamsa jest intuicyjniejsze, choć kłóci się z dosłownie rozumianym twierdzeniem Fregego: „Istnienie jest własnością pojęcia”.²¹

„Istnienie” jest tu zdefiniowane w jednym sensie. Mamy jednak do czynienia z niepustymi zbiorami przedmiotów takich, jak np. liczby pierwsze; dla odróżnienia bytów realnych Williams wprowadza więc przysługujący jedynie im predykat „bycia urzeczywistnionym”.²² W naszej terminologii będzie to po prostu kolejny sens „istnienia”.

Zakres zmiennej x nie jest ograniczony (a własność w definiensie może przysługiwać dowolnemu przedmiotowi, więc żadnego nie wyklucza); „istnienie” jest oczywiście predykatem. (Charakterystyki definicji pozostają takie same dla wersji przeformułowanej, tyle tylko, że musimy dla niej przyjmować taką teorię mnogości, gdzie można podstawiać za x zbiory, czyli mówić o klasach zbiorów, np 'E(ψ) \Leftrightarrow $\neg 0(\varphi(\psi))$ '.)

Fregego—Williamsa definicję istnienia oznaczmy jako F: $F \in (D \cap P \cap \bar{S})$.

3.6. Jadacki uznaje istnienie za własność przedmiotów.²³ Definiuje je 3-argumentową relacją: przedmiot x istnieje przez okres T na miejscu L (jako E_j oznaczmy tę relację, jako T — „trwa”, a jako L — „leży na”):

$$\wedge x \wedge T \wedge L (E_j(x, T, L) \Rightarrow T(x, T) \wedge L(x, L))$$

Relacja istnienia może zostać sprowadzona do własności (oznaczmy ją jako E):

$$\wedge x (E(x) \Leftrightarrow \forall T \forall L (E_j(x, T, L)))$$

Orzec istnienie o przedmiocie „to tyle, co podać jego charakterystykę czasoprzestrzenną”. Tak więc definicja taka wyklucza zdania o istnieniu (w sensie właściwym, a nie „bytowaniu”) przedmiotów pozaczasoprzestrzennych (np. aniołów).

²¹ *Ibid.*, s. 65

²² Tj. *being instantiated*. Williams, *op. cit.*, Ch. IX - X., zwł. s. 235—236.

²³ J.J. Jadacki, *Spór o granice istnienia*, WFiS UW, Warszawa 1998, s. 79-80 (pkt. 96, 97). Także Augustynek, Jadacki, *Possible Ontologies, op. cit.*, s. 127—130.

W koncepcji tej przyjmuje się wiele sensów istnienia twierdząc, że przedmioty nieistniejące bytują²⁴ (a „bytowanie” jest — w terminologii tu przyjętej — szczególnym sensem istnienia, „istnieniem fikcyjnym”). Wszystkie przedmioty, o których mówi się w języku, bytują (zatem bytowanie nie jest predykatem), a niektórym z nich, spełniającym powyższą definicję, przysługuje własność istnienia. Innymi słowy, co nie bytuje, o tym trzeba milczeć. Można zauważyć, że wyklucza się tylko istnienie pewnych przedmiotów, a bytować może już dowolny przedmiot.

Jadackiego definicję istnienia oznaczmy jako J : $J \in (\bar{D} \cap P \cap \bar{S})$.

3.7. Quine’owska definicja istnienia jest dobrze znana: „Istnienie jest tym, co wyraża kwantyfikator egzystencjalny”.²⁵ Innymi słowy, „być to być wartością zmienną”.²⁶

$$a \text{ istnieje} \stackrel{\text{def}}{=} \forall x a=x$$

Istnieje więc to, o czym powiedzenie „jest takie coś, co jest —”, gdzie na miejscu „—” występuje nazwa, jest zdaniem uznawanym za prawdziwe.²⁷ Zakres a jest nieograniczony, więc definicja „służy do tego, by sprawdzać czy dana wypowiedź lub teoria pozostaje w zgodzie z przyjętymi uprzednio zasadami ontologicznymi”,²⁸ podobnie jak u Ajdukiewicza. Ponieważ relacja „=” jest szczególnym przypadkiem relacji „ ε ”, to i definicja Quine’a jest szczególnym przypadkiem definicji Ajdukiewicza—Leśniewskiego. Widać też, że według niej istnienie ma jeden sens²⁹ i nie jest predykatem.

Definicja Quine’owska opiera się na kwantyfikatorze szczegółowym (którego dalej się nie definiuje³⁰). Dlatego też wymaga ona, aby język ontologii dopuszczał rachunek predykatów. Nie jest to jednak ograniczenie jej stosowalności (w sensie z 2.2.), bo jest to wymaganie «formalne» i nie wymusza ono wykluczenia jakichkolwiek zdań o istnieniu.

Co więcej, definicja ta opiera się na przedmiotowej interpretacji kwantyfikatora szczegółowego. Jak pisze M. Przełęcki:³¹ „Traktowanie zdań z kwantyfikatorem szczegółowym jako twierdzeń egzystencjalnych uzasadnione jest na gruncie inter-

²⁴ J.J. Jadacki „*Spiritus metaphysicae in corpore logicorum*, czyli o dziedzinie przedmiotowej języka i starej zagadce bytu”, *Studia Filozoficzne*, 9 (178)/1980.

²⁵ W. v. O. Quine, „Existence and Quantification”, [w:] *Ontological Relativity and Other Essays*, Columbia University, New York 1969, s. 97.

²⁶ *Id.*, „O tym co istnieje”, [w:] *Z punktu widzenia logiki*, PWN, Warszawa 1969, s. 28.

²⁷ *Cf.*, Quine, „Existence...”, s. 94 nn.

²⁸ Quine, „O tym co istnieje”, s. 29.

²⁹ *Id.*, „Existence...”, s. 100: „It has been fairly common in philosophy early and late to distinguish between being, as the broadest concept, and existence, as narrower. This is no distinction of mine; I mean »exists« to cover all there is, and such is of course the force of the quantifier.”

³⁰ Quine poetycko wyraża to w: *ibid.*, s. 97: „...explication [...] of the existential quantifier itself [...] is a forlorn cause.”

³¹ M. Przełęcki przyjmuje Quine’owską definicję istnienia. M. Przełęcki, *op. cit.*, s. 143: „Moje intuicje pokrywają się w tym punkcie ściśle z intuicjami Quine’a”.

pretacji standardowej z jej przedmiotowym rozumieniem kwantyfikatorów; zgodnie z nim bowiem zdanie $\forall x A(x)$ uważane jest za prawdziwe, gdy istnieje przedmiot x spełniający formułę $A(x)$. Inaczej [...] na gruncie interpretacji zakładającej podstawieniową teorię kwantyfikatorów, która określa zdanie $\forall x A(x)$ jako prawdziwe, gdy istnieje nazwa ' a ' taka, że podstawienie ' $A(a)$ ' jest prawdą. Tak rozumiane, zdanie to istnienia żadnego (niejęzykowego) przedmiotu bezpośrednio nie stwierdza. To, czy je stwierdza pośrednio, zależy tu jest od pozostałych założeń semantycznych: od interpretacji nazw indywiduowych i eksplikacji pojęcia prawdziwości zdań atomowych.³²

Widać, że przy interpretacji podstawieniowej kwantyfikator szczegółowy traci moc wyrażania istnienia przedmiotów. Wówczas Quine'owska definicja istnienia nie może być stosowana i musi być przyjęta jakaś inna. Zastrzeżenie to nie jest jednak obiekcją wobec Quine'a o tyle, że wprowadzanie alternatywnych interpretacji logiki jest odrębnym zagadnieniem i wymagałoby osobnego uzasadnienia.

Quine'a definicję istnienia oznaczmy jako Q : $Q \in (D \cap \bar{P} \cap S)$.

3.8. Russell przedstawia swoją definicję istnienia w kontekście teorii funkcji zdaniowych. Jeżeli weźmiemy zamiast „termin spełniający funkcję zdaniową $P(x)$ ” wyrażenie „ x takie, że $P(x)$ ”,³³ to definicja brzmi:

$$x, \text{ takie, że } P(x), \text{ istnieje} \cong \forall c \wedge x (P(x) \leftrightarrow x=c)$$

Innymi słowy, jeśli ' $P(x)$ ' jest „czasami prawdziwe”,³⁴ to istnieje przedmiot P -owy. Nie można mówić o istnieniu indywiduów, lecz jedynie o istnieniu przedmiotów spełniających pewną funkcję – np. właśnie „ x takiego, że $P(x)$ ”, ale nie p .³⁵ Nie znaczy to, że przedmioty oznaczane nazwami indywiduowymi nie istnieją, ale że należy tak interpretować naturalnojęzykowe zdania o istnieniu, aby mówiły o istnieniu przedmiotów spełniających pewną funkcję, a nie — indywiduów,³⁶ tak więc nie ma to konsekwencji ontologicznych. Zatem zakres x jest nieograniczony. Widzimy też, że „istnienie” wedle Russella nie jest predykatem i ma jeden sens.

To ostatnie twierdzenie jest jednak niezgodne z następującym fragmentem: „Liczbom, homeryckim bogom, relacjom, chimerom i przestrzeniom czterowymiaro-

³² *Ibid.*, s. 142. U Quine'a zaś: „An existential substitutional quantification is counted true if and only if there is an expression which, when substituted for the variable, makes the open sentence after the quantifier come out true” (Quine, „Existence...”, s. 104).

³³ B. Russell, *Introduction to Mathematical Philosophy*, G. Allen and Unwin, London 1919, s. 178.

³⁴ *Ibid.*, s. 164. Także: B. Russell, „Philosophy of Logical Atomism”, Ch. V: „General Propositions and Existence”, [w:] *Logic and Knowledge*, G. Allen and Unwin, London 1956, s. 228—241.

³⁵ *Ibid.*, s. 234; *id.*, *Introduction...*, *op. cit.*, s. 165.

³⁶ Mówi o tym tzw. teoria deskrypcji Russella; *cf.* np. „Philosophy of Logical Atomism”, *op. cit.*, lub „On Denoting”, [w:] *Logic and Knowledge*, G. Allen and Unwin, London 1956, s. 41—56.

wym przysługuje byt, bo gdyby nie były pewnego rodzaju bytami, to nie moglibyśmy tworzyć zdań o nich. Byt jest więc ogólnym atrybutem wszystkiego, i wzmiankować cokolwiek — to pokazać, że to jest. *Istnienie*, przeciwnie, jest prerogatywą niektórych jedynie spośród bytów”.³⁷

Wydaje się więc, że Russell uznawał bytowanie jako powszechną własność przedmiotów, a zatem dwa sensy istnienia. Jednakże jeden z nich byłby wyrażany kwantyfikatorem, a drugi własnością; brzmi to dziwnie i nie odpowiada naszej systematyce. Ponieważ jednak nigdzie indziej Russell nie mówi o bytowaniu jako powszechnej własności, a w tym wczesnym fragmencie również koncepcja istnienia jest jeszcze niejasna („prerogatywa”), słuszniej będzie odrzucić taką interpretację, i uznać jeden sens istnienia u Russella. Mgliste sformułowanie, że „byt jest ogólnym atrybutem wszystkiego”, można rozumieć niedosłownie w znaczeniu, że zakres zmiennej oznaczającej przedmioty, których istnienie można definiować, jest nieograniczony.

Russella definicję istnienia oznaczmy jako \mathbf{R} : $\mathbf{R} \in (D \cap \bar{P} \cap S)$.

3.9. Sady podaje definicję istnienia opartą na późnej filozofii Wittgensteina.³⁸ Odwołuje się ona do pojęcia „gry językowej” (GJ), którą rozumie się jako pewną strukturę złożoną z określonego języka i wyrażonej w nim treści: „przyswajając sobie reguły gry językowej, przyswajamy sobie pewien zespół poglądów”.³⁹ Za samym Wittgensteinem, GJ składa się także „z języka i z czynności, w które jest on wpleciony”.⁴⁰ Stąd „pojęcia narzucają się nam», użytkownik zmuszony jest do określonych reakcji”,⁴¹ w tym przyjmowania pewnych zdań za prawdziwe.

Wobec tego, istnieje to, o czym mowa w grze językowej. Definicja więc brzmi:

x istnieje $\iff x$ jest elementem GJ

Czyli: „Istnieć to tyle, co być składnikiem gry językowej, powodującej naszymi [...] myślami”⁴². Istnienie jest zdefiniowane przez wskazanie na zastosowanie tego terminu w GJ — na jego użycie. Kwestia, czy zdanie postaci „ x istnieje” jest prawdziwe, jest wówczas kwestią semantyczną. O tym, czy x należy do gry językowej, rozstrzygają reguły znaczeniowe w niej przyjęte, a więc reguły semantyczne: „reguły określają kryteria akceptacji twierdzeń”.⁴³ Istnienie, tak określone wobec GJ, nie jest własnością; termin „istnienie” ma jeden sens.

³⁷ B. Russell, „Existence and Being”, *Mind* 10, 1901; [przedruk w:] *id.*, *The Principles of Mathematics*, Londyn 1903, s. 441. Fragment ten jest wcześniejszy niż pozostałe cytowane teksty Russella, ale był przedrukowywany w kolejnych późniejszych wydaniach.

³⁸ W. Sady, „Co to znaczy, że coś istnieje?”, *Studia Filozoficzne*, 11—12 (204—205)/1982, s. 1—20.

³⁹ *Ibid.*, s. 12.

⁴⁰ L. Wittgenstein, *Dociekania filozoficzne*, PWN, Warszawa 1972, §7.

⁴¹ Sady, *op. cit.*, s. 12; cytat za: Wittgenstein, *op. cit.*, s. 286.

⁴² Sady, *op. cit.*, s. 13.

⁴³ *Ibid.*; sam Wittgenstein pisze, że „wszelkie testowanie [...] ma już miejsce wewnątrz systemu”, L. Wittgenstein, *O pewności, Aletheia*, Warszawa 1993, §105.

Stanowisko Sadego jest zbliżone do Quine'owskiego (istnieje to, o czym się mówi). Niemniej jednak jest pewna zasadnicza różnica: Sady twierdzi mianowicie, że języka nie można wybierać: jest on dany — i jest to język, w którym mówimy, uprawiamy naukę z danymi regułami semantycznymi.⁴⁴ Jest to uzasadnione o tyle, że w innym wypadku, tj. jeśliby język miał być dowolny, nie wiadomo byłoby, skąd by miały pochodzić jego reguły semantyczne.

Sadego definicję istnienia oznaczmy jako S : $S \in (\bar{D} \cap \bar{P} \cap S)$.

4. Podsumowanie. Zestawimy wyniki z 3.1.—3.9., porównamy z systematyką z 2.4., i zaproponujemy wnioski, dotyczące zastosowania tejże systematyki

4.1. Zestawienie. Spośród zbadanych definicji istnienia do odpowiednich zbiorów należą:

$$\begin{aligned} \{C_R\} &\in (D \cap P \cap S) \\ \{F, B\} &\in (D \cap P \cap \bar{S}) \\ \{L, Q, R\} &\in (D \cap \bar{P} \cap S) \\ &\quad (D \cap \bar{P} \cap \bar{S}) \\ \{C_F\} &\in (\bar{D} \cap P \cap S) \\ \{J\} &\in (\bar{D} \cap P \cap \bar{S}) \\ \{A, S\} &\in (\bar{D} \cap \bar{P} \cap S) \\ &\quad (\bar{D} \cap \bar{P} \cap \bar{S}) \end{aligned}$$

4.2. Jak widać — brak jest definicji typu $\bar{P} \cap \bar{S}$. Nie wydaje się jednak, aby były one niemożliwe, albowiem definicje P i S nie wykluczają skrzyżowania $\bar{P} \cap \bar{S}$. Jest raczej tak, że definicje tego typu byłyby na tyle «dziwne», że nie spotyka się ich w literaturze. Aby to potwierdzić, spróbujmy skonstruować dwa przykładowe określenia istnienia tego typu.

Niech (a) „istnienie” występuje w kilku odmiennych sensach, np. realnym i intencjonalnym, i niech te sensory „istnienia” będą terminami prostymi, niezdefiniowanymi, nie traktowanymi jako predykaty. (Wydaje się, że tak rozumie się istnienie w ontologiach nieanalitycznych, o niskim rygorze pojęciowym.)

Alternatywnie, niech (b) ontologia będzie sformułowana w języku, w którym jest kilka kwantyfikatorów szczegółowych, interpretowanych przedmiotowo. Mogą się one różnić własnościami formalnymi, i muszą mieć odmienną interpretację ontologiczną, tj. odpowiadać różnym sensom „istnienia”. Na przykład, niech „ $\forall^P x P(x)$ ” znaczy tyle, co „Istnieje realnie coś P-owego”, a „ $\forall x P(x)$ ” znaczy tyle, co „Istnieje intencjonalnie coś P-owego”; można by tak te terminy zdefiniować, że, powiedzmy, ' $\wedge x P(x) \Rightarrow \forall x P(x)$ ' byłoby tautologią, a ' $\wedge x P(x) \Rightarrow \forall^P x P(x)$ ' — nie.

⁴⁴ W interesującym nas wypadku np. są one dane pośrednio przez przypadki tego, co „istnieje z pewnością”, na ich podstawie możemy weryfikować prawdziwość innych zdań postaci „ x istnieje”. (*Ibid.*, s. 12—14). Warto zauważyć, że definicja Sadego jest zgodna z podstawieniową teorią kwantyfikatorów — ze względu na odwołanie do reguł semantycznych języka.

4.3. Wobec powyższego zaproponowana systematyka stanowi poprawną klasyfikację definicji istnienia. Po pierwsze, w jej ramach mieszczą się dowolne definicje istnienia, nie tylko podane wyżej; po drugie, możemy podać, w celach propedeutycznych, przegląd rodzajów definicji istnienia występujących w ontologii. Podajmy ilustrację takiego przeglądu. Definicje istnienia możemy podzielić na:

- wyróżniające wiele sensów „istnienia”
 - «własnościowe» (Bunge, Frege—Williams, Jadacki) — $(P \cap \bar{S})$;
- wyróżniające jeden sens:
 - «egzystencjalno-kwantyfikatorskie» (Ajdukiewicz—Leśniewski, Quine, Russell) — $(D \cap \bar{P} \cap S)$;
 - naturalno-językowe (Augustynek, Sady—Wittgenstein) — $(\bar{D} \cap \bar{P} \cap S)$;
 - «uniwersalno-własnościowe» (Chwistek) — $(P \cap S)$.

4.4. Systematyka ta może być punktem wyjścia do porównania różnych definicji istnienia w oderwaniu od określonych teorii ontologicznych.

Na zakończenie przypomnijmy Łukasiewicza: „Określić pojęcie istnienia jest niewątpliwie rzeczą trudną. Być może, że nie da się ono wcale określić”.⁴⁵ Wbrew Łukasiewiczowi sądzę, wobec powyżej przedstawionych definicji, że jest przeciwnie: da się je określić, pod warunkiem, że przez „określenie pojęcie istnienia” rozumiemy podanie definicji wyrażenia postaci „*x* istnieje”.

BIBLIOGRAFIA

- K. Ajdukiewicz, K., „W sprawie pojęcia istnienia” (1951), [w:] *Język i poznanie*, t. II, PWN, Warszawa 1965.
- Z. Augustynek, „Trzy realizmy”, *Studia Epistemologiczne* 1990.
- Z. Augustynek, J. J. Jadacki, *Possible Ontologies*, Rodopi, Amsterdam—Atlanta 1993.
- M. Bunge, *Treatise on Basic Philosophy*, Reidel, Dordrecht 1977, vol. 3: „Ontology I: The Furniture of the World”.
- L. Chwistek, „Pojęcie rzeczywistości”, [w:] „Trzy odczyty o pojęciu istnienia”, [w:] *Pisma logiczne i filozoficzne*, t. I., PWN, Warszawa 1961.
- G. Frege, *The Foundations of Arithmetic*, Oxford University Press, Oxford 1950.
- J. J. Jadacki „*Spiritus metaphysicae in corpore logicorum*, czyli o dziedziczeniu przedmiotowej języka i starej zagadce bytu”, *Studia Filozoficzne*, 9 (178)/1980.
- S. Leśniewski, „O podstawach ontologii: Über die Grundlagen der Ontologie”, *Sprawozdania z posiedzeń Towarzystwa Naukowego Warszawskiego*, Wydział III, XXIII. 1930.
- J. Łukasiewicz, *O zasadzie sprzeczności u Arystotelesa*, PWN, Warszawa 1997.
- M. Przetęcki, „Nie ma tego, co nie istnieje”, *Studia Filozoficzne*, 9 (178)/1980.
- W.v.O. Quine, „Existence and Quantification”, [w:] *Ontological Relativity and Other Essays*, Columbia University, New York 1969.
- W.v.O. Quine, „O tym co istnieje”, [w:] *Z punktu widzenia logiki*, PWN, Warszawa 1969.

⁴⁵ J. Łukasiewicz, „Analiza i konstrukcja pojęcia przyczyny” (1906), [za:] Jadacki, „Spiritus...”, *op. cit.*

- B. Russell, „Existence and Being”, *Mind* 10, 1901; [przedruk w:] *id.*, *The Principles of Mathematics*, Londyn 1903.
- B. Russell, *Introduction to Mathematical Philosophy*, G. Allen and Unwin, London 1919.
- B. Russell, „On Denoting”, [w:] *Logic and Knowledge*, G. Allen and Unwin, London 1956.
- B. Russell, „Philosophy of Logical Atomism”, [w:] *Logic and Knowledge*, G. Allen and Unwin, London 1956.
- W. Sady, „Co to znaczy, że coś istnieje?”, *Studia Filozoficzne*, 11—12 (204—205)/1982.
- C.J.F. Williams, *What is Existence?*, Clarendon, Oxford 1981.
- L. Wittgenstein, *Dociekania filozoficzne*, PWN, Warszawa 1972.
- L. Wittgenstein, *O pewności*, Aletheia, Warszawa 1993.